

OROLBO‘YI SAK QABILALARI QADIMGI MOZOR QQ‘RG‘ONLARINING O‘RGANILISHI VA DAFN ODATLARI TO‘G‘RISIDA BA’ZI MULOHAZALAR

*Kenjayev Bektash Davronbek o‘g‘li, Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti Ijtimoiy – iqtisodiy fanlar fakulteti
Tarix (mamlakatlar va yo‘nalishlar bo‘yicha)
yo‘nalishi 3-bosqich talabasi*

SOME CONSIDERATIONS ON THE STUDY OF ANCIENT BURIAL MOUNDS AND FUNERAL RITES OF THE SAKA TRIBES IN THE ARAL SEA REGION

*Kenjaev Bektash Davronbek oglı,
Faculty of Social and Economic Sciences,
Urgench State University named after Abu Rayhon Beruni
3rd-year student of the History program (by countries and
specializations)*

НЕКОТОРЫЕ СООБРАЖЕНИЯ ОБ ИЗУЧЕНИИ ДРЕВНИХ МОГИЛЬНИКОВ И ПОХОРОННЫХ ОБРЯДОВ САКСКИХ ПЛЕМЕН ПРИАРАЛЬЯ

*Кенжасев Бекташ Давронбек оглы, студент 3-го курса
направления История (по странам и направлениям)
факультета Социально-экономических наук Ургенчского
государственного университета имени Абу Райхона Беруни
Annotatsiya: Mazkur maqolada Orolbo‘yi mintaqasida yashagan
ilk sak qabilalarining dafn marosimlari va ularning arxeologik
yodgorliklari — mozor qo‘rgonlari bo‘yicha olib borilgan ilmiy
tadqiqotlar natijalari tahlil etiladi. Ayniqsa, Chirik-Rabot, Tegisken, Uygarak, Djomboy kabi muhim
yodgorliklardagi arxeologik topilmalar asosida saklar madaniyati, ijtimoiy tuzilmasi va diniy e’tiqodlariga
oid muhim dalillar keltirilgan. Dafn odatlari kuzatilgan ijtimoiy tabaqalanish, marhumlar bilan birga
ko‘milgan buyumlar, dafn inshootlarining tuzilishi hamda ular orqali aniqlangan ramziy ma’nolar tahlil
qilinadi.*

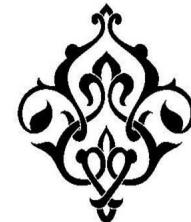
Abstract: This article explores the results of archaeological studies of ancient burial mounds belonging to the Saka tribes that once inhabited the Aral Sea region. Special attention is given to key archaeological sites such as Chirik-Rabat, Tegisken, Uygarak, and Djomboy, which have yielded significant findings shedding light on the culture, social structure, and religious beliefs of the Saka people. The analysis focuses on burial practices, signs of social stratification, grave goods, and the architectural design of burial structures, along with their symbolic meanings.

Аннотация: В данной статье рассматриваются результаты археологических исследований древних погребальных курганов, принадлежащих скифским племенам, населявшим Приаралье. Особое внимание уделено памятникам Чирик-Рабат, Тегискен, Уйгарак и Джомбой, в которых обнаружены значимые материалы, раскрывающие особенности культуры, социальной структуры и религиозных верований сакских племён. Анализируются погребальные обряды, наличие социальной

<https://orcid.org/0009-0005-7499-5164>

e-mail:
bektoshkenjaev341@gmail.com

стратификации, предметы, сопровождающие погребённых, а также архитектурные особенности захоронений и их символическое значение.

Kalit so‘zlar: Orolbo‘yi, sak qabilalari, dafn marosimlari, mozor qo‘rg‘onlari, Chirik-Rabot, Tegisken, arxeologik tadqiqotlar, diniy e’tiqodlar, stratigrafik tahlil.

Key words: Aral Sea region, Saka tribes, burial practices, burial mounds, Chirik-Rabat, Tegisken, archaeological research, religious beliefs, stratigraphic analysis.

Ключевые слова: Приаралье, скифские племена, погребальные обряды, курганы, Чирик-Рабат, Тегисken, археологические исследования, религиозные верования, стратиграфический анализ.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION)

Orolbo‘yi mintaqasi qadimdan Markaziy Osiyoning muhim tarixiy-madaniy hududlaridan biri hisoblanadi. Bu hududda miloddan avvalgi I mingyillikning o‘rtalaridan boshlab sak-massaget qabilalarining faoliyat maydoni kengayib, ular o‘ziga xos moddiy va ma’naviy madaniyat namoyandalarini yaratganlar. Ayniqsa, dafn marosimlariga oid arxeologik topilmalar bu qabilalarning diniy e’tiqodlari, ijtimoiy tuzilmasi va madaniy qarashlari haqida muhim ma’lumotlar beradi. So‘nggi o‘n yilliklarda olib borilgan arxeologik tadqiqotlar, xususan Chirik-Rabot, Tegishken, Uygarak, Djomboy kabi yirik yodgorliklar sak qabilalarining dafn an’analari va mozor qo‘rgonlarining arxitekturasi borasida yangi ilmiy asoslangan xulosalar chiqarishga imkon berdi. Ushbu yodgorliklarda aniqlangan ko‘p sonli qabrtoshlar, qabrlarga qo‘ylgan buyumlar, inson skeletlarining holati va boshqa jihatlar saklarning marhumga bo‘lgan munosabati va o‘lim haqidagi qarashlari bilan bog‘liq bo‘lgan marosimlarni anglashda muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI (АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ/ LITERATURE ANALYSIS)

Orolbo‘yi hududidagi ilk temir davri mozor qo‘rgonlarini, ularning tuzilmasi, madaniy qatlamlari va dafn odatlarini o‘rganish borasida bir qator yetuk olimlarning ilmiy ishlari muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu tadqiqotlarning boshlanishi XX asrning birinchi yarmiga to‘g‘ri keladi va asosan Amudaryo quyi oqimida olib borilgan arxeologik izlanishlar bilan bog‘liq. Avvalo, sovet arxeologi S.P.Tolstov rahbarligidagi Xorazm arxeologiya-etnografiya ekspeditsiyasi (1937-yildan boshlab) mazkur hududdagi ilk saklar madaniy qatlamlarini aniqlashda muhim rol o‘ynadi. Ayniqsa, Chirik-Rabot yodgorligi yuzasidan olib borilgan chuqur stratigrafik tahlillar va arxitektura tavsiflari sak qabilalarining dafn

odatlarini ilmiy asosda o‘rganishga yo‘l ochdi. Shuningdek, A.Asqarovning O‘zbekiston hududidagi ilk temir davri yodgorliklarini o‘rganishga doir tadqiqotlari, xususan, Qang‘ davlati va uning oldingi bosqichlariga oid izlanishlari orqali dafn marosimlari ijtimoiy tabaqlananish bilan chambarchas bog‘liq ekanligi ta’kidlanadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR (ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ / DISCUSSION AND RESULTS)

Orolbo‘yi mintaqasida joylashgan Chirik-Rabot, Tegisken, Djomboy, Uygarak kabi yodgorliklar ilk temir davri – miloddan avvalgi VIII–III asrlarga oid bo‘lib, ular sak qabilalarining muhim dafn inshootlarini o‘z ichiga oladi. Bu mozorlar asosiy ikki tipda uchraydi: yer usti tosh-qal‘acha shaklidagi qo‘rgonli qabristonlar va pashtekislikdagi tuproq-paxsa qabrlar. Har ikkala holatda ham qabrlar turli ijtimoiy maqomdagagi shaxslar uchun mo‘ljallanganini ko‘rish mumkin. Ayrim hollarda katta, ko‘p kamerali qo‘rgonlar elita vakillariga tegishli bo‘lgan bo‘lsa, oddiy aholining dafnlari kichik, bir kamerali qabrlar bilan ifodalanadi.[1] Qabrlardan topilgan idishlar, qurollar, bezaklar va haykalchalar bu qabilalarning turmush tarzi, e’tiqodi va estetik qarashlarini aks ettridi. Orolbo‘yi mintaqasi qadimda strategik va ekologik jihatdan qulay makon bo‘lib, sak-massaget qabilalarining asosiy yashash va dafn hududlaridan biri bo‘lgan. Sak qabilalarining dafn marosimlari ularning o‘lim, ruh va hayotdan keyingi hayot haqidagi qarashlari bilan bevosita bog‘liqdir. Ayrim qabrlarda, ayniqsa, bolalar dafnlarida shartli buyumlar – hayvon figuralari, geometrik naqshli taqinchoqlar – bola ruhini “himoya qilish” vazifasini bajargan bo‘lishi mumkin.[5] Ba’zi arxeologlar, masalan, K.Akishev va T.I.Zeymal, saklar dafn marosimlarini “g‘oyaviy teatr” sifatida baholab, u yerda hukmron elitaga tegishli

marosimlar orqali siyosiy hokimiyatni mustahkamlash, ajdodlarga sadoqat va qabilaviy birdamlik g'oyalari aks etganini qayd etadilar.

Mozor qo'rgonlarining tashqi ko'rinishi va ichki tuzilishi nafaqat amaliy, balki ramziy ahamiyatga ham ega bo'lган. Chirik-Rabotdag'i yodgorliklar masalanida ko'plab mozorlar qal'a devori yoki himoya devorlariga o'xshash konstruksiyalarda qurilgan. Bu esa nafaqat marhumni himoya qilish, balki ularni muqaddaslashtirish, qabilaviy xotira va merosni e'zozlash an'anasi mavjud bo'lidan dalolat beradi. Ba'zi qabrlarda topilgan belgi va tamg'alar, naqshlar, osmon jismlariga ishoralar ko'rsatadigan geometrik shakllar qadimgi saklarning totemistik e'tiqod va osmon bilan bog'liq tasavvurlari mavjud bo'lganligini anglatadi. Mozorlarning devor bilan o'ralganligi, ba'zan ichida ikkita yoki undan ko'p dafn kameralarining mavjudligi, ko'milgan jasadlar bilan birga qo'yilgan maxsus idishlar — bularning barchasi saklar uchun dafn marosimi muqaddas muomala maydoni, ya'ni "sakral makon" bo'lidan dalolat beradi. Qabrtoshlar ba'zan antropomorf shaklda bo'lib, ular o'z zamonasining ijtimoiy rollarini (masalan, jangchi, ruhoniy, oqsoqol) belgilovchi timsollar sifatida talqin qilinadi. Qabr ustiga tosh qo'yilgan holatlar esa marhum ruhi yer osti dunyosida xavfsiz o'tishini kafolatlash ramzi sifatida qaraladi.[10]

Quyi Sirdaryo, Amudaryo deltalarini hamda Sharqiy Orolbo'yi hududidagi dafn marosimlarida ayrim mahalliy o'ziga xosliklar mavjud bo'lsa-da, sak qabilalarining umumiy dafn madaniyati va qarashlari butun Orolbo'yi bo'ylab o'zaro o'xshashlik kasb etadi. Bu holat mintaqada keng tarqalgan madaniy va e'tiqodiy birlikni, shuningdek, qabilalararo madaniy ta'sirlarni ko'rsatadi. Garchi dafn odatlarining umumiy jihatlari o'xshash bo'lsa-da, har bir yodgorlikning o'ziga xos jihatlari mavjud.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION)

Orolbo'yi hududida olib borilgan arxeologik tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, miloddan avvalgi ilk temir davrida yashagan sak qabilalari o'ziga xos va murakkab dafn marosimlari tizimiga ega bo'lgan.

Ularning mozor qo'rgonlari — nafaqat dafn joylari, balki diniy va ijtimoiy marosimlar uchun muqaddas makon sifatida ham xizmat qilgan. Chirik-Rabot, Tegisken, Uygarak kabi yodgorliklarda aniqlangan arxitektura, dafn an'analari, marhum bilan birga qo'yilgan buyumlar, hayvon qurbanliklari — bularning barchasi saklar jamiyatida marhumning mavqeiga qarab ijtimoiy tabaqlanish mavjud bo'lganini va o'limga bo'lgan diniy-falsafiy munosabat chuqurligini ko'rsatadi. Tadqiqot natijalari, shuningdek, Orolbo'yi saklarining madaniy qarashlari, e'tiqod tizimi va marosim amaliyoti mintaqadagi boshqa qadimgi madaniyatlar bilan uyg'un holda rivojlanganini isbotlaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. Толстов С.П. По следам древнехорезмийской цивилизации. — Москва: Изд-во АН СССР, 1948.
2. Зеймал Т.И. Погребальные памятники Нижнего Амударья. — Москва: Наука, 1975.
3. Асқаров А. Қадимги ўзбеклар маданияти. — Тошкент: Фан, 1992.
4. Ртвеладзе Э.В. Древние культуры Узбекистана: исследования и открытия. — Ташкент: Шарк, 2004.
5. Suleymanov R. Orolbo'yi mozor qo'rgonlari: diniy an'analar va ijtimoiy struktura. — Nukus: Qoraqalpoq nashriyoti, 2011.
6. Акишев К.А. Искусство и мифология саков. — Алматы: Наука, 1984.
7. Маргулан А.Х. Древняя культура племён Центральной Азии. — Алма-Ата: Наука, 1970.
8. Арангельский Ф.Д. Археология и древняя история Средней Азии. — Москва: Восточная литература, 1960.
9. Berdimuradov A. O'zbekistonda temir davri arxeologiyasi. — Samarkand: Imkon, 2003.
10. Арипов К. Chirik-Rabot yodgorligi: arxeologik izlanishlar natijalari. — Toshkent: Fan, 2018.